

Vyšehrad v nových perspektivách

KAREL KIBIC

Dvě usnesení rady Národního výboru hlavního města Prahy v říjnu a prosinci 1966 uzavřela činnost pracovní komise, vytvořené pro vypracování návrhu postupu prací k rehabilitaci národní kulturní památky Vyšehrad. Členy této komise byli pracovníci různých odborů národních výborů, orgánů státní památkové péče, Československé akademie věd, muzeí, Útvaru hlavního architekta, Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů, Pohřební služby aj. Činnost komise navazovala na usnesení rady NVP o národních kulturních památkách č. 70 z r. 1964. Současný stav Vyšehradu není uspokojivý. Především chybí celková ideová koncepce areálu, jež by dostatečně zdůrazňovala význam Vyšehradu v minulosti i jeho poslání v současné době, K tomu přistupuje závažný problém nedostatečného vědeckého zhodnocení Vyšehradu, zcela nevyhovující prezentace výsledků dosavadních výzkumů pro početné návštěvníky Vyšehradu. Významným úkolem je umístění národního pohřebiště. Areál Vyšehradu také v současné době nezajišťuje dostatečnou vybavenost službami a řádná údržba objektů byla v poslední době vážně zanedbána. Současný stav Vyšehradu neodpovídá jeho charakteru jedné z nejvýznamnějších národních kulturních památek a vyžaduje urychlenou nápravu.

Význam Vyšehradu pro naše národní dějiny tkví zejména v těchto směrech¹:

a) jako staré slovanské hradiště s pověstmi o Libuši, Přemyslu Otáčovi a Horymírovi,

b) jako sídelní hrad českých knížat a králů v 11. a 14. stol.,

c) jako národní pohřebiště slavných velikánů naší kultury.

Tomuto významu odpovídaly také jednotlivé etapy stavebního vývoje: Vyšehrad jako staré slovanské hradiště, jako románský a gotický hrad a goticko-renesanční město, jako barokní pevnost i jako významné místo naší národní kultury v období romantismu. Všechny tyto etapy zanechaly naší době svůj odkaz, žel období nejstarší a nejvýznamnější jen sporé stopy. Přes všechny terénní úpravy v různých dobách, zejména v 17. století, zůstala však zachována významná poloha a situace areálu, plná kouzla, dýchající tajemnou dávnověkostí. V současné době plní Vyšehrad funkci národního pohřebiště, funkci společenskoosvětovou, zázemí Obvodního národního výboru v Praze 2 a funkci církevně správní.

Pro hlubší poznání Vyšehradu je třeba nezbytně dokončit archeologický výzkum. Jeho význam není pouze vědeckodokumentární, ale provedení výzkumu je nutné před realizací dalších záměrů; například

¹ Václav Mencl: Národní kulturní památka Vyšehrad. Nástin úprav k zvýraznění její ideové funkce. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, Praha 1965.

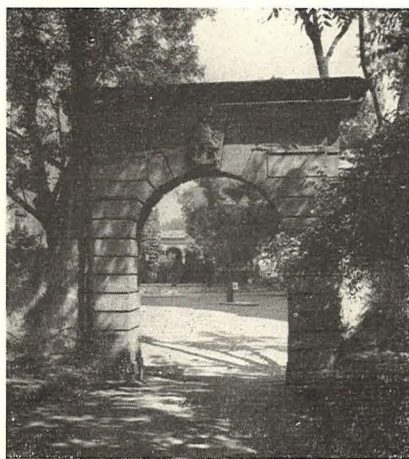
Vyšehrad

Vyšehrad (Snímek J. Ehm) ►

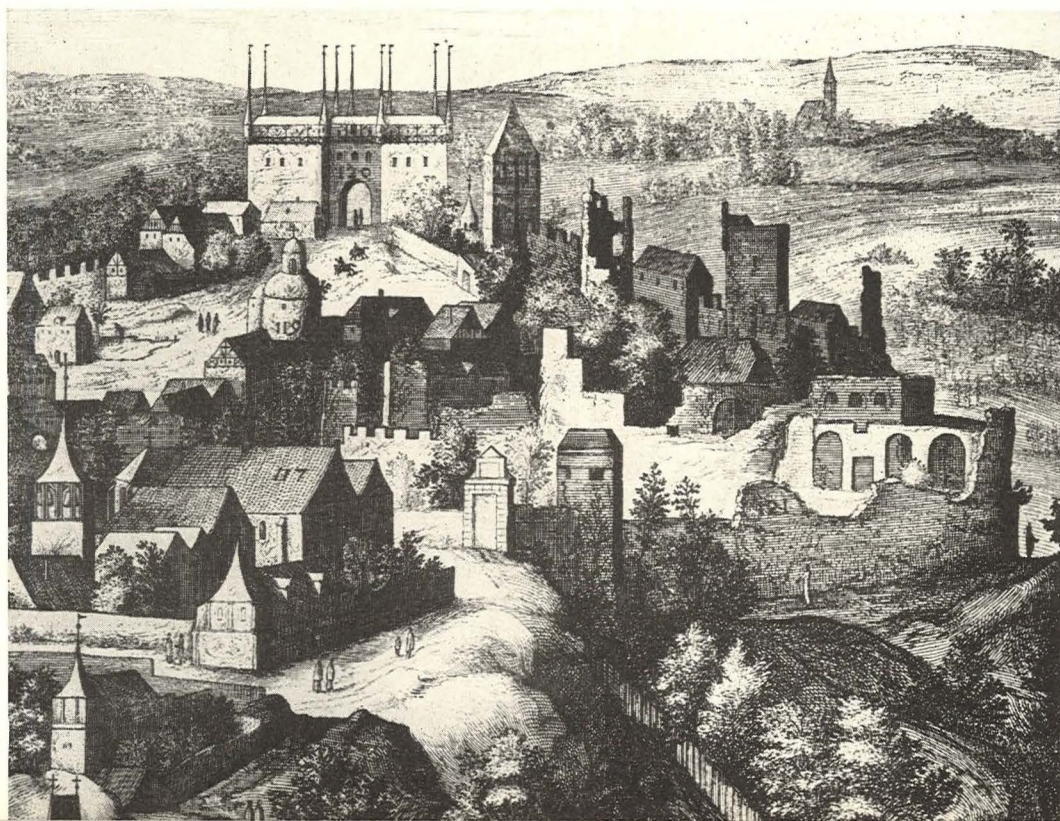
Leopoldova brána (Snímky K. Kibic)

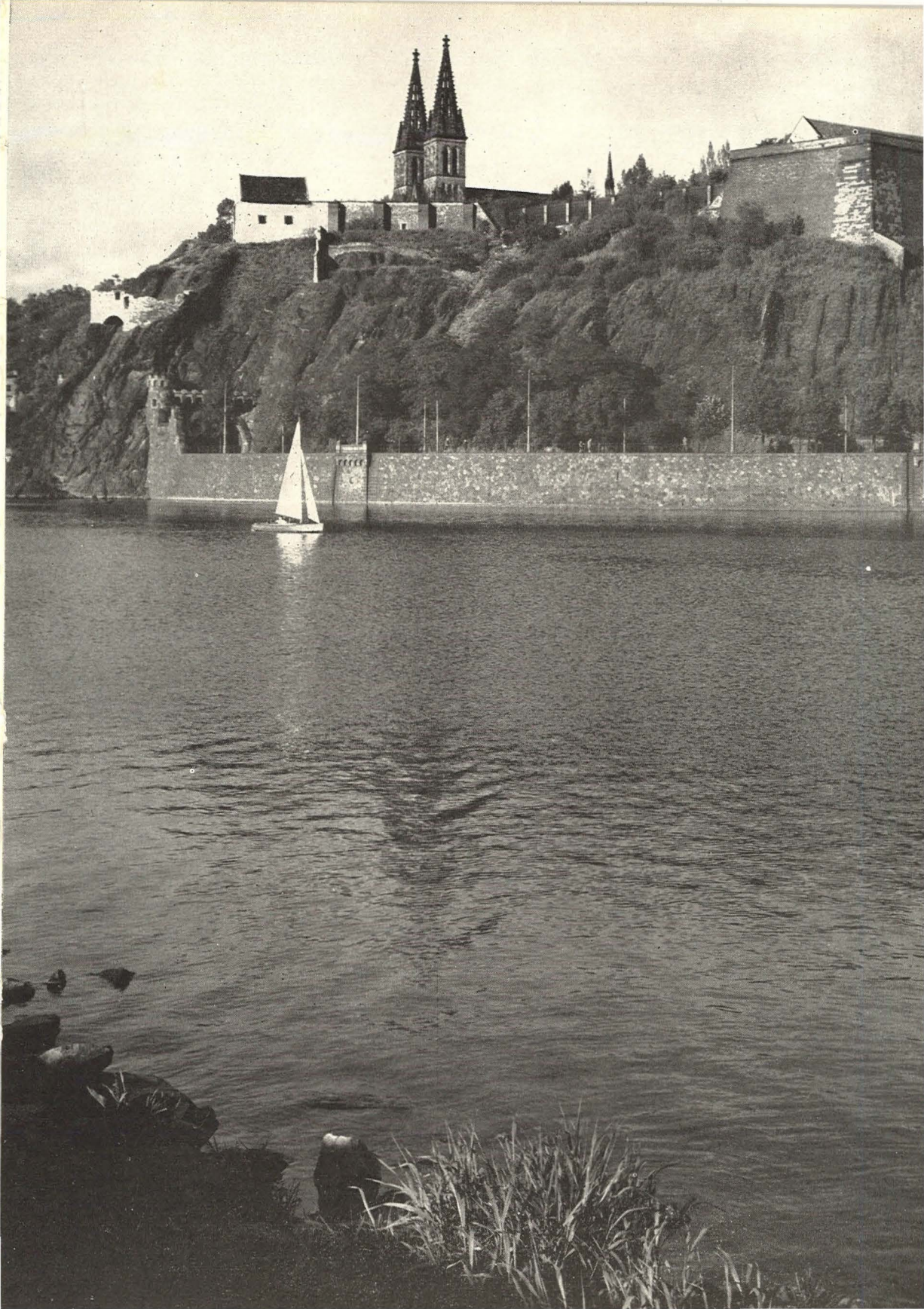

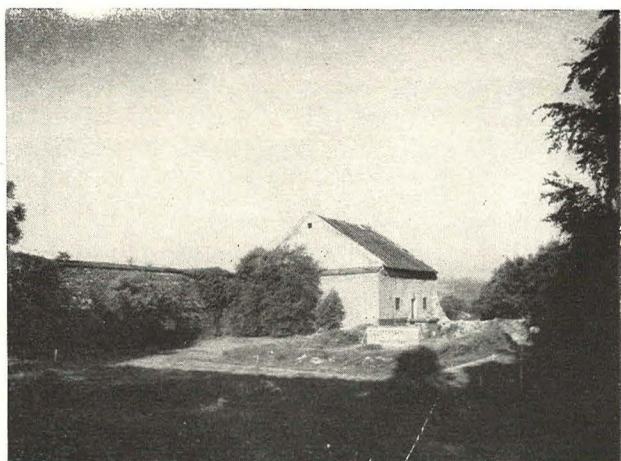
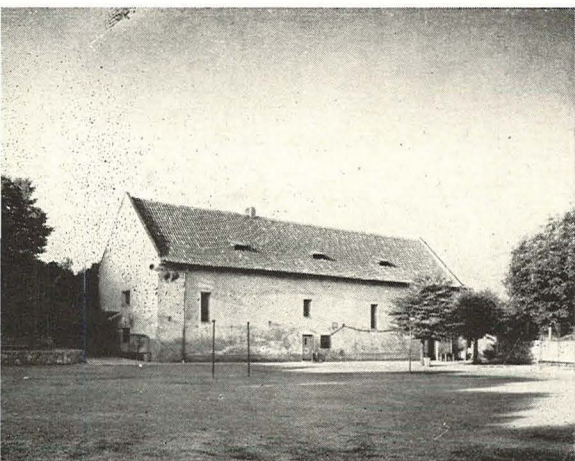
Spojené portály ze zbořeně zbrojnice

Vyšehrad na rytině Jiljiho Sadelera z r. 1606 (Snímek J. Janatková)

*Goticko-renesanční budova tzv. starého purkrabství
(Snímky K. Kibic)*

Budova bývalého muzea

Výstavka dějin Vyšehradu při příležitosti Světového kongresu archeologů

před rozšířením hřbitova apod. Na Vyšehradě byl již částečný archeologický výzkum uskutečněn: vedle výzkumu baziliky sv. Vavřince v roce 1903² byl v letech 1924—31 proveden soustavný průzkum v území vyšehradské akropole, okolí kostela sv. Vavřince a kaple sv. Martina. Nebyl však v plném rozsahu vyhodnocen a jeho výsledky byly zveřejněny pouze v krátké stati Guthově.³ Rozsáhlý výzkum byl však pro románské období z větší části negativní a nevedl k objevům některých budov, známých z písemných zpráv.⁴ Tyto omezené výsledky výzkumů vyvolaly také jisté pochybnosti, zda jsou i v budoucnosti reálné další objevy.⁵ Je nesporné, že archeologický výzkum naráží na velké potíže: už kolem roku 1300 byl Vyšehrad ve zpuštěném stavu, při výstavbě Karlovského hradu byl použit stavební materiál z románského sídla Přemyslovců. Roku 1420 husité Vyšehrad vyvrátili, při stavbě barokních fortifikací v 17. století dochází k rozsáhlým terénním úpravám, v místě některých objektů byly umístěny bastióny opevnění, třísetleté pohřbívání na Vyšehradském hřbitově mohlo značně narušit starší substrukce zdiva, původní zástavba ve vyšehradském podhradí byla na přelomu tohoto století nahrazena novodobými objekty atd. A přece provedení široce založeného archeologického průzkumu na Vyšehradě, vycházejícího ze zhodnocení poznatků výzkumů předchozích,

jeví se jako kulturně politická nezbytnost a povinnost. Vždyť Vyšehrad byl na dlouhou dobu hlavním centrem právě vzniklého českého státu a přibližně třetina období vlády Přemyslovců se odbývala zde. Přitom není ani známa přesná lokalizace románského sídla a paláce. Také kapitulní kostel svatého Petra a Pavla nebyl vůbec prozkoumán; o řadě církevních objektů jsou písemné zmínky (kostel sv. Klimenta, sv. Jana, kaple sv. Maří Magdalény, kapitulní dům), ale jejich podoba ani bližší poloha nejsou známy⁶ stejně jako u románských hradeb, zřejmě už tehdy kamenných. Je také nesporné, že Vyšehrad byl významným sídlem vrcholné doby románské, nikoliv na sklonku románského období, a že tedy zde není možné předpokládat nejrozvinutější dispozice staveb, jaké jsou známy z první poloviny 13. století. A přece už měřítko a technický způsob zdění románského mostu⁷ nutně předpokládá, že vedl k budovám neméně významným. Zachované zprávy o kapitulním kostele poukazují na stavbu velmi zajímavou: pod presbyteriem kostela se nacházela krypta, o níž je zmínka roku 1349; Soběslav I. nechal interiér kostela vyzdobit — dobové zprávy mluví o malbách, dláždění a kruhovém svícnu ze zlata a stříbra — a ke kostelu „porticus in circuitu addidit.“ Je zřejmé, že dispozice chrámu byla velmi zajímavá. Stav po gotické přestavbě před barokizací ukazuje rytina Folpetra van

² Výsledky výzkumu popsal Jan Herain v Časopisu společnosti přátel starožitností čes. XI. a B. Matějka v Památkách archeologických XX.

³ Karel Guth: Vyšehrad. Památky archeologické XXXVII., str. 63—64.

⁴ Jiří Čarek: Románská Praha, str. 177.

⁵ tamtéž, str. 192.

⁶ Pouze o kostelu sv. Jana prameny uvádějí, že se nacházel „in curia regis“, tedy v obvodu románského hradu a že šlo o „capella rotunda“, tedy románskou rotundu. Kapitulní dům se nacházel při severní straně kostela sv. Petra a Pavla. Jinak přibližná předpokládaná lokalizace objektů viz J. Janáček: Vyprávění o Vyšehradě str. 89.

⁷ Základy zdí i klenby mostů jsou kvádrové, proložené vrstvou kamenů šikmo kladených (opus spicatum).

Ouden-Allana z r. 1685, jež dokládá zajímavou srostlici hmot lodi hlavní a vedlejších lodí se samostatnými sedlovými střechami. Je nepochybné, že právě u kapitulního chrámu je třeba předpokládat závažné archeologické objevy, vedoucí ke zhodnocení jednotlivých stádií stavebního vývoje. Na svou dobu představuje také kostel sv. Vavřince půdorysně pokročilou stavbu hirsauského typu. Domněnka, že byl kostel v době husitské zničen,⁸ neodpovídá skutečnosti, protože na rytině z roku 1685 je chrám zachycen ještě zachovaný. Vedle kostela samého je nutné sledovat druhou stranu románského mostu na hřbitově. Obava, že by dlouhodobé pohřbívání mohlo natolik rozrušit starší fragmenty budov, nacházející se pod povrchem, nebude patrně správným předpokladem, protože se nívau hřbitova při barokních fortifikačních pracech dosti zvýšilo navážkou a původní terén se měl od kostela směrem severním svažovat dolů.⁹ Také bývalý kostel sv. Jana Stětí může při hloubkovém stavebně-historickém průzkumu přinést překvapivé poznatky. Je nepochybné, že jsou zde zachovány části z gotického kostela a nelze vyloučit ani románské fragmenty. S kostelem sv. Jana Stětí souvisí nutnost průzkumu Vyšehradu jako gotického města. I když se na části jeho původní rozlohy nacházejí barokní hradby, takže zde má průzkum omezené možnosti, bude nutné vnést alespoň jisté světlo do této velké otázky. Vždyť ani panoramatické pohledy Prahy z let 1562, 1601 a 1606, jež podrobně dokumentují jiné části historické Prahy, nepřinášejí zde žádné poznatky vzhledem k terénním pod-

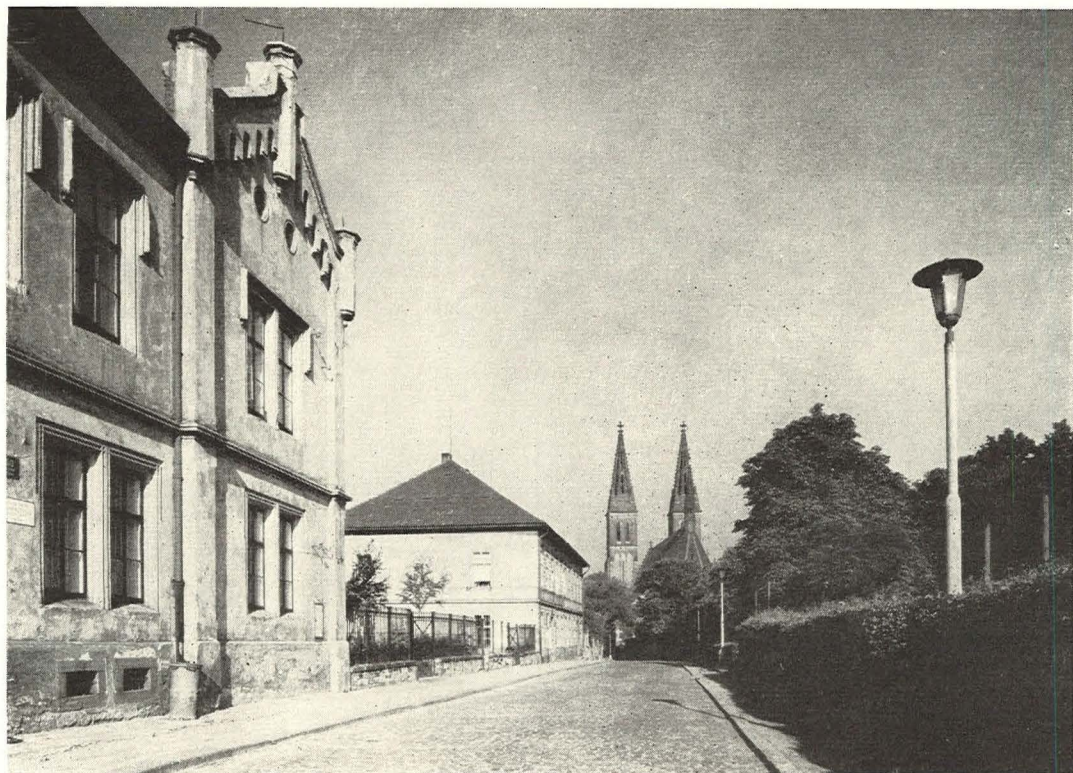
mínkám — Vyšehrad-město se nacházel na odvráceném jižním svahu. A přitom bylo toto město příkladem rozvinutého městského organismu se svou vlastní samosprávou i radnicí, o níž je zmínka roku 1507. Po archeologickém zhodnocení Sezimova Ústí by zde byl průzkum dalším příspěvkem k poznání našich gotických měst. A konečně vyšehradské podhradí, zcela pozměněné na přelomu tohoto století, mělo by také vydat své tajemství. Významným podkladem k průzkumu by mohlo být nové přehodnocení panoramatických pohledů Prahy a Vyšehradu z doby před rokem 1650, zejména pohledů z roku 1562, 1601 a 1606. Vždyť například na Willenbergově dřevorytu z r. 1601 je částečně patrný ještě i tehdejší stav Karlovského hradu s polygonální věží atd. Základní pohled na Vyšehrad s jeho četnými církevními stavbami a knížecím sídlem se po průzkumu starých center říše Velkomoravské i hradišť v Čechách jeví v novém světle. Realizace archeologického výzkumu si samozřejmě vyžádá rozvrh do několika etap.

Návrh celkové úpravy Vyšehradu má řešit urbanistická studie. Zde je nutné vycházet ze zhodnocení stávající zástavby na Vyšehradě. Vedle církevních objektů patří k nejcennějším součástem Karlovského hradu takzvaná Libušina lázeň a budova takzvaného starého purkrabství. Ukázkou původní dvorcové zástavby představuje objekt čp. 16, o němž pochází první zmínka v gruntovních knihách kapitulních z roku 1623. Z téhož roku je zmínka o domě s lusthausem v místě pozdějšího starého proboštství a není vyloučeno, že se

⁸ Jiří Čarek: Románská Praha, str. 187.

⁹ tamže, str. 177.

¹⁰ M. Pavlík — O. Novosadová: Vyšehrad. Redukovaná pasportizace jednotlivých objektů. Čp. 69.

Kapitulní domy s pohledem ke kostelu sv. Petra a Pavla (Snímek K. Kibic)

jeho fragmenty v této budově dochovaly¹⁰. Také budova starého děkanství čp. 14 pochází z 18. století. Samostatnou skupinu tvoří kanovnické rezidence. Nejstarší jsou ještě empírové domy čp. 81 a 82 z roku 1848 a původní koncepce počítala s pokračováním této jednopatrové horizontální zástavby směrem východním. Architekt Josef Niklas zde navrhl změnu urbanistické skladby akcentováním budovy nového děkanství (čp. 100) při ustoupení z uliční čáry¹¹ i když byl nakonec realizován v l. 1877—8 prováděcí návrh Fran-

tiška Nováka. Niklasovým dílem však jsou oba domy po východní straně při novém děkanství, čp. 90 a 91, a zejména pak ušlechtilá budova nového proboštství z r. 1874 s kaplí sv. Klimenta. Také objekty čp. 92 a 102 jsou koncipovány novogoticky.

Význam Vyšehradu v našich dějinách dokládají tedy některé církevní stavby, fragmenty Karlovského hradu a Vyšehradský hřbitov se Slavínem. Mimo tyto památky zachovaly se různé listiny, literární díla, umělecké předměty atd., vizíci

¹¹ Niklasův návrh urbanistické skladby kapitulních domů, MPA 31/19 m, niv. č. 1118 m, 1874.

Budova bývalého nového děkanství navržená za stálou expozici dějin Vyšehradu (Snímek K. Kibic)

se k Vyšehradu. Pozornost návštěvníků je dnes soustředěna na prohlídku Vyšehradského hřbitova a kapitulního kostela, kdežto hlubší zájem o poznání dějin Vyšehradu uspokojen není. Budova bývalého muzea byla na dlouhou dobu uzavřena, a teprve v roce 1966 byla zde při příležitosti Světového kongresu archeologů otevřena zásluhou Školské a kulturní komise ONV 2 a jejího předsedy s. J. Hory výstavka dějin Vyšehradu. Tato záslužná akce byla prvním krokem k výhledovému vybudování důstojného památníku dějin Vyšehradu a počátků českého státu. Současné umístění muzea v objektu čp. 72 nemůže tomuto poslání vyhovovat. Ko-

mise se proto zabývala otázkou novostavby či využití některého staršího objektu a doporučila, aby muzeum bylo umístěno v budově nového děkanství, dnes ve správě OPBH 2. Tato novogotická budova má k těmto účelům velmi vhodnou dispozici s místnostmi řazenými v 1. patře kolem středově umístěného stylového schodiště. Také budova takzvaného starého purkrabství vede k úvaze o nutnosti změny nynějšího využití a vhodné úpravy objektů. Odstraněním mezipatra bylo by možné získat sál pro výstavy stálé (například Vyšehrad ve výtvarném umění apod.) nebo příležitostné.

Velmi významným úkolem je zřízení ná-

rodního pohřebiště na Vyšehradě. Nynější kapacita hřbitova je z hlediska současných nároků nedostatečná; přitom uvolněná místa se často nacházejí v podružné situaci a neodpovídají významu pohřbívané osobnosti. K tomu přistupuje také moderní výtvarný projev u náhrobků, který většinou nezapadá do historického prostředí, ale který také není možné tomuto historickému prostředí zcela podřizovat. Celkově se tedy ukazují dvě možnosti řešení: postupným omezováním pohřbívání do rodinných hrodek a případnou postupnou selekci získávat místa pro pohřbívání zemřelých významných osobností našeho kulturního života; druhou možností je rozšíření hřbitova. Problém byl komisí řešen ze všech hledisek. K selekci je mj. třeba připomenout, že často na hrobech i nevýznamných osob jsou velmi hodnotné stylové náhrobky, tvořící nedílnou součást prostředí hřbitova. V nejbližší době bude nutné zhodnotit kulturně historický význam osobností na Vyšehradském hřbitově pohřbených a podrobně posoudit náhrobky po stránce uměleckohistorické. Po detailním projednání doporučila komise rozšíření hřbitova a ze dvou možností zřízení nové části hřbitova shledala za lepší rozšíření směrem východním. Nová část hřbitova musí vhodně navazovat na stávající hřbitov a při celkovém řešení je třeba zajistit nejvyšší architektonickou úroveň.

V areálu není v současné době zajištěna vyhovující vybavenost službami. Velká návštěvnost Vyšehradu vyžaduje například zřízení restaurace; její umístění by mohlo těžit ze zajímavých pohledů z Vyšehradské skály. Dále přichází v úvahu nutnost změny nynějšího využití některých objektů, jež odporuje významu těchto budov (například nového probošství atd.). Nová úprava Vyšehradu by také měla vhodně zdůraznit archeologické nálezy, ať jde o úpravu odkrytých částí baziliky sv. Vavřince či Karlovy brány, o náznakovou obnovu původní funkce románského mostu atd. Konečně celý dopravní režim je třeba přehlést, odstranit průjezdovou dopravu, zřídit parkoviště autobusů mimo areál hradeb, zabývat se volbou optimálního prohlídkového okruhu. Všechny tyto závažné otázky mají být řešeny v urbanistické studii Vyšehradu, na jejíž výsledky bude navazovat soutěž na vytvoření národního pohřebiště. Pro nejbližší dobu se také zajišťuje provedení oprav jednotlivých objektů na Vyšehradě.

Úkol rehabilitace národní kulturní památky Vyšehrad je tedy rozsáhlým a složitým problémem, který nebyl po celá léta právě pro svoji obtížnost řešen. I když se některé jeho výsledky neprojeví ihned, bude úsilí pracovníků památkové péče směřovat k tomu, aby zde došlo k zásadní a pokud možno urychlené nápravě současného stavu areálu.